УДК

DOI <https://doi.org/10.26661/zhv-2020-3-55-06>

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ РЕСОРТИ ДЦ УНР У ЕКЗИЛІ В 1950-1921 рр.

В.Г. Бондаренко

Запорізький національний університет

bondarenko.wolodumyr@gmail.com

ORCID:0000-0003-0109-2130

Б.В. Бондаренко

Запорізький національний університет

vobondarenko10@gmail.com

ORCID:0000-0001-7654-4897

Ключові слова: «українська революція», «Державний центр УНР в екзилі», «українська військова еміграція», «військова ресорта», «Друга світова війна».

У статті досліджується діяльність військової ресорти ДЦ УНР в екзилі у 1950-1952 рр. Проаналізовано стан розробки проблеми в історіографії та зазначено, що діяльність військової ресорти залишається малодослідженою. Визначено основні напрями діяльності ресорти у 1950-1952 рр. Серед яких: налагодження зв'язків з комбатантськими організаціями, воєнно-теоретична діяльність, законодавча діяльність, підготовка кадрів для майбутнього українського війська, налагодження зв'язків з військовими органами зарубіжних країн. З'ясовано вклад військової ресорти ДЦ УНР в екзилі, вивчено фінансову діяльність цього органу упродовж двох років. Досліджено внесок військової еміграції після Другої світової війни у діяльність керівних органів УНР. Зазначено, що досвід діяльності військової еміграції може бути використаний в умовах сучасного військового будівництва.

ACTIVITIES OF THE MILITARY RESORT OF THE DC OF THE UNR IN EXILE IN 1950-1952

V. Bondarenko, B. Bondarenko

Zaporizhzhia National University

Key words: "Ukrainian Revolution", "State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile", "Ukrainian Military Emigration", "Military Resorts", "World War II".

The article investigates the activity of the military resort of the Ukrainian People's Republic in the exile in 1950-1952. with combatant organizations, military-theoretical activity, legislative activity, training for the future of the Ukrainian army, establishing relations with the military authorities of foreign countries. The contribution of the military resort of the Central Committee of the Ukrainian People's Republic in the exile was clarified, the financial activity of this body for two years was studied. The contribution of military emigration after the Second World War to the activities of the governing bodies of the Ukrainian People's Republic has been studied. It is noted that the experience of military emigration can be used in modern military construction. Problem statement: Throughout the history of Ukraine, the military factor in the development of the state has been one of the most important. The history of the twentieth century was no exception. The attempt to gain independence in 1917-1923 was associated with active military construction and the wars for independence. The Ukrainian revolution ended in defeat, including as a result of unsuccessful military construction. The Ukrainian emigration of 1920-1930 tried to analyze the causes of defeats and prepare for new events. An attempt at revenge during the Second World War and the national liberation struggle after it also ended in failure. The "third wave" of Ukrainian emigration continued the struggle for Ukraine's independence. After the Second World War, most of the Ukrainian emigrants united around the Ukrainian People's Republic in exile. Despite the constant conflicts and withdrawals of some political forces, the Central Committee of the Ukrainian People's Republic worked actively until Ukraine's independence. The military body within

the State Center was the Military Affairs Department. She has accumulated considerable experience in previous national military construction and military development in modern foreign countries. It was also important that Ukrainian emigrants served in the armies of NATO countries. Therefore, in the context of Russian aggression and the development of Ukraine's Armed Forces and efforts to join NATO, the experience of Ukrainian military emigration can be used both in law and in practice. Of Ukraine.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Після закінчення війни значна група громадян СРСР та емігрантів опинилася на теренах Німеччини і Австрії. Емігранти, які не були примусово репатрійовані, становили нову хвилю української еміграції. Проблема репатріації діяльності таборів інтернованих, переселення в нові країни перебування, громадсько-політична діяльність нової хвилі еміграції стали предметом вивчення дослідниками. Першим етапом дослідження проблеми була радянська історіографія 50-80-х рр. XX століття. Зазначимо, що гостра заполітизованість теми й відсутність доступу до архівних джерел не сприяли вивченню її радянськими істориками до кінця 1980-х рр. Усе ж таки, окремі радянські історики вивчали репатріацію радянських громадян після війни та виникнення нової еміграції. У збірнику, присвяченому радянсько-французьким відносинам, згадувалося й про угоду із Францією про репатріацію і проблеми її проведення¹. Незважаючи на заангажованість, увагу дослідників привертає монографія М. Павленка, у якій не тільки розглядається політика СРСР і союзних держав щодо репатріації, але й дається характеристика нової хвилі української еміграції². Отже, радянські історики не зробили значного внеску у вивчення "третьої хвилі" української еміграції.

У 1950 – 1980-х рр. історію нової хвилі української еміграції почали досліджувати історики-емігранти. Безпосередні учасники подій намагалися оцінити чисельність, соціальний склад, країни поселення й особливості цієї хвилі української еміграції³. Найбільш фундаментальною й ретельною працею була монографія Володимира

Маруняка, у якій незначний за обсягом сюжет був присвячений УВК у 1945 – 1952 рр.⁴. Отже, зарубіжна українська і західна історіографії зробили певний поступ у дослідженні проблеми, хоча мали недоліки, серед яких обмежена джерельна база й заідеологізованість.

Наприкінці 1980-х рр. для дослідників стали доступними раніше закриті архіви. З'явився доступ до документів радянських репатріаційних органів, дипломатичних установ та органів державної безпеки.

У 1990-х рр. українські дослідники вивчали "третю хвилю" української еміграції на основі нових архівних джерел. Спеціальні дослідження з проблеми репатріації українських біженців і переміщених осіб, їхнього проживання в таборах, переселення у країни Америки і Австралії з'явилися тільки на зламі XX – XXI ст. Людмила Стрільчук⁵ у дисертації і статтях визначила чисельність, склад, особливості нової хвилі української еміграції та діяльність міжнародних організацій щодо роботи з ними. Політику західних країн щодо переселення українських емігрантів до США і Канади розглянув в дисертації Сергій Рудик⁶. У дисертації Михайла Куницького⁷ проаналізовані причини, порядок та наслідки приму-

¹ СССР – Франция : из истории политических экономических и культурных отношений. Москва: Изд-во ИМО, 1960. 92 с.

² Павленко М. І. Біженці та переміщені особи в політиці імперіалістичних держав 1945 – 1949 рр. Київ: Наукова думка, 1979. 123 с.

³ Коссар В. Шістдесят років в Канаді. Календар-альманах "Нового Шляху" на 1951 рік. Вінніпег : Друком і накладом "Нового Шляху", 1950. С. 127 – 153 ; Мудрий В. Нова українська еміграція. // Українці у вільному світі : ювілейна книга Українського Народного Союзу (1894 – 1954) / [зредували Л. Мишуга, А. Драган]. Нью-Йорк : Видання УНС, 1954. С. 115 – 136.

⁴ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. Т. 1. Роки 1945 – 1951. Мюнхен : Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. – 429 с.

⁵ Стрільчук Л. В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 Луцьк, 1999. 174 с. ; її ж. Еміграція з України в роки Другої світової війни та після її закінчення : політичний, національний та релігійний аспекти // Друга світова війна і доля народів України : матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30-31 жовтня 2006 р. Київ : "Зовнішторгвидав України", 2007. С. 211 – 216 ; її ж. Українське політичне біженство наприкінці Другої світової війни та після її завершення // Друга світова війна і доля народів України : тези доповідей 3-ї Всеукраїнської наукової конференції. Київ : "Зовнішторгвидав України", 2008. С. 56 – 57.

⁶ Рудик С. Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни : причини, особливості, наслідки (1945 – 1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2003. 177 с.

⁷ Куницький М. П. Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Луцьк, 2008. – 240 с.

сової репатріації громадян СРСР. Історик вивчає боротьбу між країнами антигітлерівської коаліції щодо проблеми репатріації. Він досліджує подальшу долю репатріантів у СРСР та за її межами. Діяльність політичних партій на еміграції стала предметом вивчення вчених України, але тільки Українська революційно-демократична партія (УРДП) була детально досліджена, а її документи опубліковані⁸. Юрій Недужко вивчив діяльність ДЦ УНР в екзилі після Другої світової війни та боротьбу української діаспори за незалежність України у 1950 – 1980-х рр.⁹. З'явилися й перші роботи із джерелознавства історії післявоєнної української еміграції¹⁰.

Серед новітніх досліджень присвячених діяльності ДЦ УНР в екзилі необхідно зазначити праці В. Яблонського¹¹. У своїх дослідженнях основну увагу автор концентрує на законодавчій діяльності, зовнішньополітичних зв'язках, політичній боротьбі між українськими партіями. Діяльності Уряду УНР також приділена певна увага. Лише незначний за обсягом сюжет присвячений військовому напрямку діяльності уряду. На наш погляд, "третя хвиля" української еміграції потребує подальшого ретельного вивчення українськими істориками, особливо після завершення переселення з таборів переміщених осіб. Фактично недослідженими залишаються аспекти проблеми, що стосуються української військової еміграції в 1945 – 1991 рр. Малодослідженою залишається

діяльність, організаційно-правова база, основні напрями діяльності військової ресорти ДЦ УНР в екзилі. Недослідженими також є штатний розклад, персоналії та фінансова діяльність цього органу. Цим аспектом проблеми і присвячена наша стаття.

Метою статті є дослідити діяльність військової ресорти ДЦ УНР в екзилі у 1950-1952 роках. Згідно до мети нами були визначені наступні завдання:

- проаналізувати історіографію проблеми та визначити малодосліджені та не досліджені її аспекти;
- дослідити основні напрямки діяльності військової ресорти 1950-1952 рр.;
- з'ясувати кадровий потенціал та фінансову діяльність у вище зазначений період.

Одним з головних напрямків діяльності військової ресорти ДЦ УНР в екзилі був зв'язок з комбатантськими організаціями української діаспори. Керівник військової ресорти 1950-1952 роках генерал Микола Капустянський намагався призначити своїх представників у різних країнах та континентах світу предстаніка. в Бразилії полковника Долуда, в Іспанії Маслія. Також, для Аргентини сотника І. Орлинського. Генерал в своїх звітах зазначав, що незважаючи на політичні розбіжності, серед військових емігрантів спостерігається курс на об'єднання. Авторитетом серед них користуються ДЦ УНР та військова ресорта. Серед проблем він зазначав недоліки фінансування про які ми розповімо нижче та відсутність військової літератури і перекладу на інші мови. Були призначені також представники військової ресорти у США і Великій Британії. Військові представники активно співпрацювали з наявними представниками УНР в цих країнах.

Важливе значення мав і інший напрям діяльності військової ресорти та комбатантських організацій з військовими еміграціями інших країн. Для цього українські вояки брали участь в міжнародних вояцьких об'єднаннях. У Парижі передбачалося створити Європейську Федерацію Вояків. Започаткував її генерал М. Омелянович-Павленко. Після його смерті цю діяльність продовжив генерал Олександр Удовиченко. Почалися заходи до створення вояцької організації країн Центральної та Східної Європи. До неї ввійшли представники угорських, болгарських, словацьких, польських, литовських й грузинських вояків. Була принята резолюція, за ініціативою українських вояків про взаємне визнання незалежності та територіальної цілісності країн. До Управи організації були обрані голова – Андрій

⁸ Киричук Ю. Українські емігрантські партії повоєнного часу (1945 – 1950 -х рр.) // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія : історія. –2002. Вип. 37, ч. 1. С. 364 – 378 ; Наша боротьба та наші позиції : партійні органи Центрального Комітету Української Революційно-Демократичної партії (УРДП – УДРП) в діаспорі : збірник матеріалів. Т. 1. Арлінгтон Гайтс ; Х. : Фондація ім. Івана Багряного : ХІБМ, 2005. 912 с. ; Наша боротьба та наші позиції : партійні органи Центрального Комітету Української Революційно-Демократичної партії (УРДП-УДРП) в діаспорі : збірник матеріалів. Т. 2. Арлінгтон Гайтс ; Харків: Фондація ім. Івана Багряного : ХІБМ, 2005. 896 с.

⁹ Недужко Ю. В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) / НАН України, Ін-т історії України. Луцьк : Волин. обл. друк., 2007. 87 с. ; його ж. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття) : монографія Ю. В. Недужко ; НАН України, Ін-т європ. дослідж. НАН України. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. 618 с. ; його ж. До причин державотворчої діяльності української діаспори в 40 – 90-х роках ХХ ст. // Мандрівець. 2009. № 4. С. 18 -25.

¹⁰ Бойко В. О. Документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України про діяльність уряду УНР в екзилі у 1945 – на початку 1950-х років // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 5. С. 130 –134.

¹¹ Яблонський В. М. Державний центр УНР в екзилі: ідеї, боротьба, традиція (1921-1992 роки). Київ: КНТ, 2020. 648 с., іл..

Бак угорець, заступник голови – капітан Любен Тодоров болгарин, генеральний секретар – Тадеуш Парчевський поляк, скарбник – Іван Масюліс литовець, Члени Управи: Кароль Моза словак – представник президента і Шота Ніколадзе грузин-давній приятель українців.¹²

В країнах де не було представників ресорти зв'язок з комбатантськими організаціями відбувався шляхом листування. У 1951 році було спрямовано до країн перебування еміграції 347 листів за які було заплачено 25 німецьких марок. Пізніше листування відбувалося вже не через ресорту, а через канцелярію Уряду УНР.

Одночасно керівник військової ресорти намагався встановити зв'язки з представниками вищого командування НАТО до генерала Ейзенхауера було спрямовано два меморандума. На які він відповів з подякою. Для зв'язку з європейською Штаб-квартирою НАТО був призначений генерал О. Удовиченко. Подібні меморандуми були спрямовані до Австралії. Був налагоджений зв'язок з англійськими військовими колами і подан проект підготовки українців в британських військових навчальних закладах. З подібними пропозиціями військова ресорта зверталася і до військових США. Щільні зв'язки були нав'язані з військовими ФРН, які багато уваги приділяли українській проблематиці на шпальтах німецької військової преси.

Багато представників військової ресорти займалися і законодавчою діяльністю. Підготовлені ними документи затверджувалися Урядом УНР і передавалися на розгляд військової комісії Української національної ради. Так були підготовлені закони про військову повинність, про вояцькі стани в Війську Української Народної Республіки, про надавання старшинських рангів та про польову уніформу, розроблено концепцію нагородження вояків орденовськими знаками. а). проект Закону про Капітулу Орденів. Та

б) проекти Закону й Статуту про орден св.. Архістратига Михайла,

в) проекти Закону й Статуту про орден князя Святослава,

г) проекти Закону й Статуту про орден св.. Княгині Ольги,

г) проекти Закону й Статуту про орден Короля Данила,

д) проекти Закону й Статуту про орден Гетьмана Івана Мазепи,

е) проекти Закону й Статуту про орден Симона Петлюри,

є) проекти Закону й Статуту ордену Залізного Хреста

ж) проекти Закону й Правильника про медаль полк. Івана Богуна¹³.

Нажаль, що усі ці проекти не були затверджені у зв'язку з розформуванням військової комісії УНР. У подальшому продовжували законодавчу діяльність представники Військово-Правничої Комісії на чолі з майором Кукловським.

Здійснюючи воєнно-наукову діяльність військова ресорта заснувала Українське воєнно-наукове товариство до нього ввійшли представники різних вояцьких груп: колишні вояки армії УНР і ЗУНР, Червоної армії, колабораціоністських формувань, вояки-українці західних країн. 10 червня 1951 року вийшов єдиний примірник журналу «Перемога». У зв'язку з відсутністю фінансування продовження його видання не було. Активно працювали і відділи військової ресорти. Начальник Організаційного відділу полковник Іван Коваль розробив структуру та штатний розклад вищих органів військового керівництва. Вишкільний відділ генштабу підполковник Василь Татарський опрацював:

а) проект Польового Статуту,

б) проект Дисциплінарного Статуту,

в) проект підручника польової служби стрільця в різних фазах походу й бойових дій,

г) проект програм короткотермінових курсів для підстаршин.

г) проект Муштрового Статуту.

Крім того:

д) розпочато перегляд Статуту Внутрішньої Служби з метою усунення з нього устарілих засад і доповнення засадами новими, що відповідають вимогам організації модерного війська та його внутрішньої служби.

Ретельно вивчали представники української еміграції Радянську армію для цього були створені спеціальні комісії, які уважно вивчали радянську пресу та літературу наслідком цього було виявлення організаційно-штатної структури радянських військ від вищого командування і до взводу. Одночасно збиралася інформація про військові фахи та службу українських емігрантів, які проживали в країнах Європи, Америки і Австралії. У США цю працю проводив генерал Загородський.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) ф.5235, оп.1, спр. 157, арк. 48.

¹³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) ф.5235, оп.1, спр. 157, арк. 66 – 71.

Великою проблемою для української військової еміграції було різноманіття військових рангів в арміях, де вояки проходили раніше службу. До того ж у багатьох не було документів, а багато хто і незаконно підвищив себе в рангах. Для цього були створені перевірочні комісії. За 1951-1952 роки було перевірено 150 осіб. Політика була наступною – молодшим старшинам підвищувалися ранги. Вищі ранги не підвищувалися, хоча все залежало треба сказати і від політичної прихильності ДЦ УНР. До кінця ця проблема і в наступні роки не була вирішена.

Велику проблему складало фінансування більшість старшин працювали безкоштовно або за невеличкі гроші 50-150 німецьких марок. Навіть генерал Капустянський одержував допомогу лише 150-200 німецьких марок в місяць. Накладні розходи не компенсувалися тому це значно обмежувало діяльність ресорти¹⁴.

¹⁴ Третя сесія Української Національної Ради (6-12 березня 1954 р.) Матеріали і документи. На чужині. 1954.

Підсумовуючи все необхідно зазначити, що діяльність військової ресорти ДЦ УНР в екзилі залишається мало дослідженою, як і взагалі українська військова еміграція після Другої світової війни. Основними напрямками діяльностями ресорти були зв'язки з комбатантськими організаціями та вояками інших країн, встановлення контактів з представниками НАТО, воєнно-наукова діяльність, законодавча діяльність, створення організаційних центрів української військової еміграції. Нажаль, фінансування цього органу було недостатнім, що значно обмежувало його діяльність. Працівниками ресорти були головним чином старшини та генерали «другої хвилі» української еміграції та окремі представники «третьої хвилі». Подальшого дослідження потребують аспекти проблеми, щодо діяльності військової ресорти упродовж 1945-1991 років та персоналії.

References

- SSSR – Franciya : iz istorii politicheskikh ekonomicheskikh i kul'turnykh otnoshenij. Moskva: Izd-vo IMO, 1960. 92 s.
- Pavlenko M. I. Bizhenci ta peremishcheni osobi v politici imperialistichnih derzhav 1945 – 1949 rr. Kiiv: Naukova dumka, 1979. 123 s.
- Kossar V. SHistdesyat rokov v Kanadi. Kalendar-al'manah "Novogo SHlyahu" na 1951 rik. Vinnipeg : Drukomo i nakladom "Novogo SHlyahu", 1950. S. 127 – 153 ; Mudrij V. Nova ukraïns'ka emigraciya. // Ukraïnci u vil'nomu sviti : yuvilejna kniga Ukraïns'kogo Narodnogo Soyuzu (1894 – 1954) / [zredaguvali L. Mishuga, A. Dragan]. N'yu-Jork : Vidannya UNS, 1954. S. 115 -136.
- Marunyak V. Ukraïns'ka emigraciya v Nimechchini i Avstrii po drugij svitovij vijni. T. 1. Roki 1945 – 1951. Myunhen : Akademichne vidavnictvo d-ra Petra Beleva, 1985. – 429 s.
- Stril'chuk L. V. Ukraïns'ki politichni bizhenci ta peremishcheni osobi pislya Drugoi svitovoi vijni : dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.02 Luc'k, 1999. 174 s. ; ii zh. Emigraciya z Ukraïni v roki Drugoi svitovoi vijni ta pislya ii zakinchennya : politichnij, nacional'nij ta religijnij aspekti // Druga svitova vijna i dolya narodiv Ukraïni : materialy 2-i Vseukraïns'koï naukovoï konferencii, m. Kiiv, 30-31 zhovtnya 2006 r. Kiiv : "Zovnishtorgvidav Ukraïni", 2007. S. 211 – 216 ; ii zh. Ukraïns'ke politichne bizhenstvo naprikinci Drugoi svitovoi vijni ta pislya ii zavershennya // Druga svitova vijna i dolya narodiv Ukraïni : tezi dopovidej 3-i Vseukraïns'koï naukovoï konferencii. Kiiv : "Zovnishtorgvidav Ukraïni", 2008. S. 56 – 57.
- Rudik S. YA. Pereselennya ukraïns'kih bizhenciv i peremishchenih osib do SSHA ta Kanadi pislya Drugoi svitovoi vijni : prichini, osoblivosti, naslidki (1945 – 1953 rr.) : dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.02. Kiiv, 2003. 177 s.
- Kunic'kij M. P. Primusova repatriaciya radyans'kih gromadyan do SRSR pislya Drugoi svitovoi vijni (ukraïns'kij vektor) : dis ... kand. ist. nauk : 07.00.02. Luc'k, 2008. – 240 s.
- Kirichuk YU. Ukraïns'ki emigrants'ki partii povoennogo chasu (1945 –1950 -h rr.) // Visnik L'vivs'kogo universitetu im. I. Franka. Seriya : istoriya. –2002. Vip. 37, ch. 1. S. 364 – 378 ; Nasha borot'ba ta nashi pozicii : partijni organi Central'nogo Komitetu Ukraïns'koï Revolyucijno-Demokratichnoi partii (URDP – UDRP) v diyaspori : zbirnik materialiv. T. 1. Arlington Gajts ; H. : Fundaciya im. Ivana Bagryanogo : HIBM, 2005. 912 s. ; Nasha borot'ba ta nashi pozicii : partijni organi Central'nogo Komitetu Ukraïns'koï Revolyucijno-Demokratichnoi partii (URDP-UDRP) v diyaspori : zbirnik materialiv. T. 2. Arlington Gajts ; Harkiv: Fundaciya im. Ivana Bagryanogo : HIBM, 2005. 896 s.

Neduzhko YU. V. Derzhavnij centr Ukraïns'koï Narodnoï Respubliki v ekzili (druga polovina 40-h – 50-ti roki XX st.) / NAN Ukraïni, In-t istoriï Ukraïni. Luc'k : Volin. obl. druk., 2007. 87 s. ; jogo zh. Ukraïns'ka diaspora v procesi vidnovlennya derzhavnoï nezalezhnosti Ukraïni (seredina 40-h – pochatok 90-h rokiv XX stolittya) : monografiya YU. V. Neduzhko ; NAN Ukraïni, In-t evrop. doslidzh. NAN Ukraïni. Luc'k : Volins'ka oblasna drukarnya, 2009. 618 s. ; jogo zh. Do prichin derzhavotvorchoï diyal'nosti ukraïns'koï diaspori v 40 – 90-h rokah XX st. // Mandrivec'. 2009. № 4. S. 18 -25.

Bojko V. O. Dokumenti i materiali Central'nogo derzhavnogo arhivu vishchih organiv vladi j upravlinnya Ukraïni pro diyal'nist' uryadu UNR v ekzili u 1945 – na pochatku 1950-h rokiv // Istorichnij arhiv. Naukovi studii : zbirnik naukovih prac'. Mikolaïv : Vid-vo CHDU im. Petra Mogili, 2010. Vip. 5. S. 130 –134.

Yablons'kij V. M. Derzhavnij centr UNR v ekzili: ideï, borot'ba, tradiciya (1921-1992 roki). Kiïv:KNT,2020.648 s.,il..

Central'nij derzhavnij arhiv vishchih organiv vladi ta upravlinnya Ukraïni (CDAVO Ukraïni) f.5235, op.1, spr. 157, ark. 48.

Central'nij derzhavnij arhiv vishchih organiv vladi ta upravlinnya Ukraïni (CDAVO Ukraïni) f.5235, op.1, spr. 157, ark. 66 – 71.

Tretya sesiya Ukraïns'koï Nacional'noï Radi (6-12 bereznya 1954 r.) Materiali i dokumenti. Na chuzhini. 1954.